

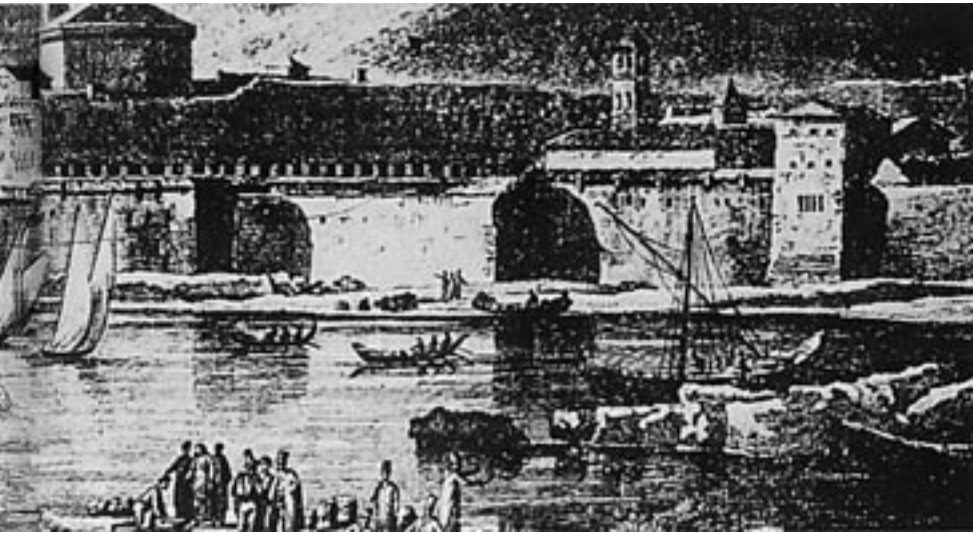
פעילות ק"ק אישפלטרו למען היישוב היהודי בארץ ישראל משנת תקנ"ט עד שנת תקצ"ז (1799-1837)

דניאל קארפי
השלים והוסיף מן העיזבון ירון בן-נאה

מבוא

הקהילה היהודית בעיר אישפלטרו (Spalato באיטלקית, Split בסרבית-קרוואטית) שגשגה בשלהי המאה ה־17 ובמהלך המאה ה־18. בזמן זה מילאו תושבי העיר היהודים תפקיד חשוב בעשיית עירם לאחד ממקומות המעבר העיקריים של המסחר הבינלאומי, בין הרפובליקה של ונציה, ששלטה גם בספלטו לבין שטחי האימפריה העות'מאנית שבבלקנים, ואף מזרחה מהם. העיר, הקהילה ויהודיה נזכרים אפוא גם במקורות נוטריוניים נוצריים, וגם בספרות השאלות ותשובות של התקופה. הפיכתו של הנמל הקטן והמיושן של העיר, ששכנה בגבול האימפריה העות'מאנית, לאחד הנמלים החשובים במסחר הבינלאומי, היתה במידה רבה פרי יוזמתו של יהודי מקומי ממוצא פורטוגלי, דניאל רודריגה שמו, שכבר בשנת 1577 העלה בפני שלטונות הרפובליקה את הרעיון להקים בעיר נמל חופשי, "שיוכלו לעבור דרכו הסחורות הבאות וההולכות אל ארצות התורכי".¹ הצעתו של רודריגה נידונה במסדות הרפובליקה במשך שנים אחדות, עד אשר לקראת סוף שנות השמונים של המאה ה־17 הוחלט לאמצה. לביצועה הקצו שלטונות הרפובליקה כוח ימי להגנת הנמל והאניות שבאו לעגון בו, מפני שודדי הים שפעלו מול חופי דלמטיה. אמצעי נוסף שנועד לעודד פעילות מסחרית בקנה מידה נרחב היה מתן פטור חלקי מתשלום מיסי נמל, ובסחורות מסוימות אף פטור מלא. בד בבד, בכתב הזכויות שהעניקה הרפובליקה בשנת 1589 ליהודים הלונְטִינִים (כלומר אלו שהיו נתינים עות'מאניים), והפונְטִינִים (כלומר האנוסים לשעבר), ונמצאו כעת בתחומי שלטונה, נקבע גם שיהודי ספלטו יהיו רשאים לעסוק בכל עבודה ופעילות כלכלית, "כפי שעושים כל תושבי העיר ההיא".

1 ראו: פאקי, נמל, עמ' 50-59; פאקי, יהודים, עמ' 829-834; רביד, אוטוביוגרפיה; רביד, דניאל רודריגה; רביד, שלוש ערים; רביד, מבוא; רביד, כתב זכויות; דייזיס ורביד; די לאונה לאוני; יולי צורטיני; ארבל, ונציה והסוחרים היהודים של אסטנבול; ארבל, אומות סוחרות. המונח scala שימש בניב של ונציה במונח "נמל" – ראו בואריו, עמ' 614.

ל. פ. קסאס, מראה העיר ספליט, המאה ה־18

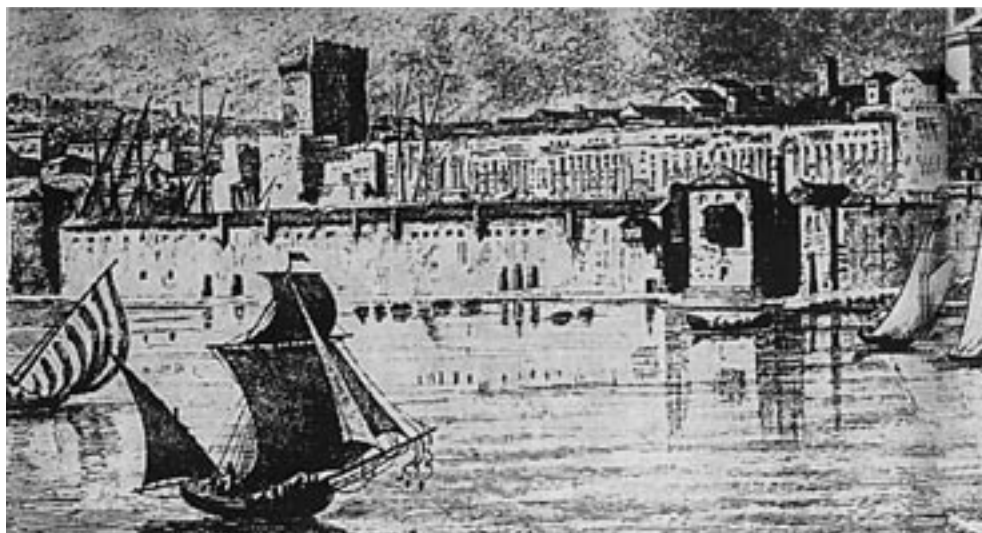
צעדים אלה עודדו את התפתחותה של העיר ושל הקהילה היהודית שחיה בה; ומספר היהודים, שלא עלה בתחילת המאה הייז' על שבעים נפשות, עלה כבר בשנת 1638 ל־272. היטיב לתאר התפתחות זאת אחד מרבניה הידועים של קהילת ונציה, ר' שמחה לוצאטו, אשר כתב בשנת 1638 את הדברים הבאים: "ואשר לענפי המסחר עם ארצות המזרח דרך רציף נמל ספלטו, שכל הסחורות זורמות לשם, לא רק מאירופה אלא גם מאסיה בדרך היבשה, אין ספק שלולא נפלו בידי היהודים, היו עוסקים בהן התורכים; שעל הרוב הם המתעסקים בהן כבר עכשיו". אשר לחלקו של דניאל רודריגה במעשה, כתב הרב לוצאטו: "וגם העיר ויניציה לא תשכח לעולם את שמו וזכרו של האיש, שגילה לראשונה את רציף ספאלאטו, איש יהודי לפי מוצאו, שעלידי קשרי עסקיו העביר אל העיר הזאת את המסחר של רוב ארצות המזרח, עד שהרציף הזה נחשב היום ליסוד האיתן והמוצק ביותר בשביל עסקי העיר".²

במהלך המאות הייז' והי"ח פחתה והלכה חשיבותו של הנתביב היבשתי מאסיה לאירופה, החוצה את הבלקן לרוחבו,³ וגבר משקלו של הסחר האירופי הישיר עם נמלי הלוונט ועם המזרח הרחוק, ושל הסחר האטלנטי עם העולם החדש. שינוי זה פגע קשות בכלכלת הרפובליקה של ונציה, שתפקיד התיווך שלה במסחר עם הלוונט היה מקור עושרה העיקרי במשך מאות שנים.

בנסיבות החדשות נפגע גם מעמדה של העיר ספלטו, שכן "הרציף" בה איבד מחשיבותו כשער למעבר סחורות מן הלוונט ואליו. מטבע הדברים פגעה הירידה במעמדה של העיר גם

2 ראו: שמחה לוצאטו, עמ' 90.

3 על קטע זה של הנתביב, הקרוי "ייה איגנטיה", ראו זכריאדו.

במקורות הפרנסה של תושביה היהודים, שרבים מהם היו סוחרים.⁴ זאת ועוד, באותו פרק זמן הורעו גם תנאי "הקיום" שהעניקו להם שלטונות הרפובליקה, ובכתב הזכויות משנת 1738 אף הוטלו עליהם מגבלות חמורות, ובכללן איסור לעסוק במקצת ענפי מסחר. אין תימה אפוא כי הקהילה הצטמצמה, ובשנת 1796 נמנו בה רק 173 נפשות.

בין כך ובין כך קרב לקיצו קיומה של הרפובליקה של ונציה, שהעיר ספלטו נכללה בגבולותיה קרוב לארבע מאות שנה. בעקבות חוזה השלום שנחתם בקמפופורמיו (Campoformio) בשנת 1797 בין הצרפתים לאוסטרים, הגיעה הרפובליקה הוותיקה ועתירת העלילות לסוף ימיה, והעיר ספלטו ומחוז דלמטיה סופחו אל הקיסרות ההבסבורגית. משנת 1805 עד 1814 נכללה ספלטו ב"מלכות איטליה" שבחסות נפוליון, ובשנת 1814 חזרה וסופחה אל הקיסרות ההבסבורגית.

אשר לקהילה היהודית הקטנה שבעיר, דומה כי בתקופת תהפוכות זו ולמרות ההתדרדרות הכלכלית המתמשכת, קיומה ותפקודה לא נפגעו קשות. הקהילה המשיכה להחזיק "מרבין תורה", ובמשרה זו כיהן בשנות השבעים של המאה הי"ח הרב שבתי וינטורה, שלספרו "נהר שלום", שנדפס באמשטרדם, נתקבלו לא רק הסכמות רבו של המחבר, ר' דוד פרדו מסרייבו, ושל רבני ונציה, פירנצה, האג ורוטרדם, אלא גם הסכמות שלוחי ארץ ישראל שעשו באיזור בשנת תקל"ב (1872): "שד"רי ירושלים – ר' יום טוב אלגאזי ויעקב חזן – שכתבו הסכמה

4 על הנושא בכללותו ראו: גיינו לוצאטו, וימר.

פנים בית הכנסת בספליט

בעת שהותם בעיר ורונה, ושד"רי חברון: ר' רחמים חיים באג'איו ויצחק זאבי, שכתבו הסכמה בהיותם בליוורנו.⁵

5 ראו נהר שלום, הקדמה – שם משבח המחבר את בני הקהילה, הגביר מנחם קוריאל ואת בנו אברהם. לאגדה על ביקורם של ר' שבתי וינטורה ובנו בקבר נתן העזתי באיסקופיה ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 174.

יתירה מזו, לפי מה שניתן ללמוד מפנקס "הנדבבות למען אדמת הקדש", שנכתב בשנים אלו בידי "גבאי א"י", ויידון להלן בפרוטרוט, לא חדלה גם התמיכה הרצופה ביהודי ארץ ישראל. יצא מכלל זה, כפי הנראה, פרק זמן קצר שבין ר"ח אייר לבין ר"ח אלול של שנת תקע"ה (1815), שבמהלכו לא נפתחה קופת הנדבות למען "טבריה ור' מאיר בעל הנס" משום שהגבאי המופקד על כך, ר' אברהם אליהו ישורון, נאלץ לעזוב את העיר עם משפחתו, כפי שהוא עצמו מעיד, ולבקש מקלט בעיר טרייסטה עם מרבית משפחות הקהילה, מחמת "מדת הדין", כלומר המגיפה, שפקדה את הסביבה. ואולם, כפי שנכתב בפנקס האמור, כעבור חודשים אחדים חזרו הכל לבתיהם בשלום.⁷

על פעילותם של מוסדות הקהילה בתקופה הנידונה נשתמרו מקורות מועטים. ניתן לשער כי בשל היות ספלטו עיר גבול, היתה בה מזיגה של מוסדות, שיטות ארגון והנהגה, הלקוחות מן העולם היהודי-העות'מאני ומן הנוהג באיטליה. יש אפוא עניין בבחינת דרך פעולתה של הקהילה למען ארץ ישראל, כפי שזו משתקפת בפנקס שהחזיק הגבאי המופקד על כך, במיוחד בפרק הזמן שהתרחשו בו התהפוכות המדיניות שנזכרו.

כ"י Mic. 9122 שבספריית בית המדרש לרבנים בניו יורק הוא פנקס החשבונות שניהל גבאי ארץ ישראל ב"ק"ק ספלטו, ונרשמו בו סכומי הנדבות שנמצאו בשתי הקופות שניהל הקהל: "קופת א"י" – היא קופת התרומות לשלוש ערי הקודש העיקריות, ירושלים, צפת וחברון – ו"קופת טבריה ור' מאיר בעל הנס".

כמו כן נרשמו בפנקס הסכומים שהועברו מפעם לפעם לידי שלוחי ארץ ישראל – השדר"ים, אשר הגיעו מעת לעת לקבץ כספים למען היישוב היהודי בארץ ישראל.⁸ בשני העמודים הראשונים של הפנקס בא שער מאויר יפה, שנכתב בו "ק"ק אישפלטרו יצ"ו. על ידי העוסק במלאכת אדמת הקודש הצעיר אברהם אליהו בכ"ר דניאל ישורון יצ"ו [=ישמרהו צורו ויחיייהו] ש[נת] וכפר איד'מתי' עימו לפ"ק" [=תקס"ז]. ר' אברהם ישורון התחיל אפוא בכתיבת הפנקס עם כניסתו לתפקיד, בכ"י בכסלו 5567 (1 בדצמבר 1806). ברישומים הראשונים שכתב עם תחילת כהונתו, דאג לפרט את הסכומים שנידבו בימי כהונתם של אחדים מקודמיו ושהמתינו לשלוחים העתידים לבוא. הפנקס כולל למעשה את הנתונים בדבר הכספים שנאספו והועברו לידי השלוחים בפרק זמן ארוך יותר מהמוצהר: 1799-1837.

כתב היד עצמו מורכב משני חלקים נפרדים: האחד, שהוא החשוב והמקיף בהם, כולל את חשבונות הכספים שנמצאו ב"קופת א"י" ושכאמור עמדו לזכות ירושלים, צפת וחברון; השני, שהוא חוברת קטנה המהווה מעין נספח לפנקס, כולל את חשבון הכספים שנידבו ל"קופת טבריה ור' מאיר בעל הנס". שני חלקי כתב היד כתובים איטלקית שמשובצות בה

6 בני משפחת ישורון, צאצאי אנוסים לשעבר, ידועים מן המרחב הספרדי המשתרע מאסתנבול ועד אמשטרדם.

7 הקטע המוזכר בא בדף 7 של "פנקס טבריה" – ראו עליו להלן בגוף המאמר.

8 אני מודה להנהלת הספרייה שהעמידה לרשותי תצלום של כתב היד; תודה מיוחדת נתונה לפרופ' מנחם שמלצר, שבהיותו מנהל הספרייה הפנה את תשומת לבי לכתב היד. תודה גם לד"ר משה הלוי, שסייע לי בריכוז החומר הביבליוגרפי.

מלים עבריות לרוב, בעיקר מונחים ושמות, כגון: א"י, גבאי, שמות השליחים וערי הקודש. כל עמוד מחולק בקו אנכי לשני טורים: בטור השמאלי נרשמו סכומי הכסף שנמצאו בקופות בעת פתיחתן, ואת חלקן של כל אחת מן הקהילות המוטבות, ובטור הימני נרשמו הסכומים שהועברו מעת לעת לידי השלוחים. הכל כתוב בסדר מופתי ובכתב ברור ונוח לקריאה. בפנקס "קופת א"י", דהיינו של הקהילות בשלוש הערים, יוחדו הדפים 32-39 להדבקות הקבלות שנכתבו בידי השלוחים מכל ארבע הקהילות, ואילו בגוף הפנקס נרשם בדרך כלל, לצד הרישום על העברת כספי התרומה לשליח, מספר העמוד שבו הודבקה הקבלה שנתקבלה ממנו. הקבלות כתובות עברית, לבד מאחת שנכתבה איטלקית והיא חתומה בעברית בידי ר' יחזקאל אליעזר אבואלעפיא, שד"ר טבריה (דף 39).⁹

לכל אחת משלוש הקהילות שהיו שותפות ב"קופת א"י" נועד בפנקס פרק מיוחד, שנרשמו בו הכספים שעמדו לזכותן של כל אחת מהן וכן הסכומים ששולמו לשלוחיהן. חלוקת הכספים בין שלוש הקהילות נעשתה על פי מפתח מוסכם, שהיה מקובל באותה עת ברוב קהילות הגולה, ותאם את כוחן הדמוגרפי והפוליטי: מתוך עשרים וארבעה חלקים, אחד-עשר נועדו לירושלים, שמונה לצפת, וחמישה לחברון. מפתח זה עורר מחלוקות ממושכות והיה נתון לשינויים. פרקים נוספים של הפנקס יועדו לסיכום הסכומים שנותרו בקופה מתקופות כהונתם של הגבאים הקודמים, ולהזכרת פרטים כלליים הנוגעים לדרך פעילותו של גבאי א"י ואופן חלוקתם של כספי הנדבות. החוברת שיועדה ל"ק"ק טבריה ולקופת ר' מאיר בעל הנס" בנויה לפי אותם כללים. הנהגת הפנקס שלפנינו והחוברת הנספחת אליו היתה פרי יוזמתו של ר' אברהם אליהו ישרון, ונכתבו בידו מיום בחירתו לתפקיד (בפעם השנייה, כפי שיתברר להלן) ועד יום פטירתו, בכ"ה בניסן תקע"ז (1817; דפים 6 ו-20). אחריו עשו במלאכה בנו משה חיים, עד ליום פטירתו ב"ח תמוז תקצ"א (1831; דף 10), ואחריו נכדו אברהם אליהו (דף 39).

ככל שאר פנקסי הקהילות שעניינם הפעולה למען היישוב היהודי בארץ ישראל,¹⁰ פנקס זה חשוב בכך שהוא פותח צוהר, המגיה אור על התנהלות הפעולה לסיוע ארץ ישראל במסגרת מוסדות הקהילה ומטעמה. אל פעולה מוסדית זו נלוותה לא אחת יוזמתם של יחידים, הן כתורמים מכספם הן כעושים במלאכת קודש. במקורות מסוג זה מתבטא היטב רצונם של יחידים ושל הכלל, להשתתף במצוות יישוב הארץ ובהחזקת מוסדות התורה שבה. ה"גבאי ופקיד של א"י", כפי שהוא מכונה לרוב בפנקס, או גם "גבאי א"י", נבחר לכהונה בת שנתיים ונכנס לתפקידו ב"ח ניסן (דף 38). מסתבר, שבק"ק אישפלטרו לא היתה נהוגה המגבלה של תקופת ה"קונטומציה" (contumacia), דהיינו של פרק זמן שלא ניתן לבחור בו באדם לתפקיד שרק סיים לכהן בו, מגבלה שהיתה נהוגה ברוב קהילות איטליה מימים ימימה. איננו יודעים מה היו קני המידה לבחירת הגבאים, וניתן לשער שהיו אלו אנשים מכובדים

9 על שליחותו, שהחלה בשנת 1827 ונסתיימה רק בשנת 1835, ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 647-648.
10 עד כה נתפרסמו מחקרים מועטים המבוססים על פנקסים שהחזיקו גבאי ארץ ישראל בקהילות ישראל סביב אגן הים התיכון – ראו: בניהו, אדריאנופולי; בניהו, קנשינו; קארפי, בית הכנסת הגדולה; קארפי, ק"ק איטליאני; מרכוס.

ואמידים. על סמך הפנקס, ובפרט על סמך דף 3, ניתן לשחזר את הרשימה הבאה:
 – בשנת תקנ"ט שימש בתפקיד דניאל מקיורו (Macchioro), ואפשר שההגייה הנכונה היא מג'ורו או מצ'ורו);

– בשנת תקס"א שימש בתפקיד משה מוֹרְפוֹרְגוֹ;
 – בשנים תקס"ב ותקס"ג שימש בתפקיד דניאל מקיורו;
 – בשנים תקס"ד ותקס"ה שימש בתפקיד אברהם אליהו יִשורון;
 – בשנים תקס"ו ותקס"ז שימש בתפקיד סלוודור מקיורו;
 – בשנים תקס"ז, תקס"ט, תקע"א, תקע"ג, תקע"ה ותקע"ז, נבחר אברהם אליהו יִשורון, לכהן שוב ושוב בתפקיד, ולמעשה הסתיימה כהונתו רק עם פטירתו;
 – משנת תקע"ז ואילך כיהנו ברציפות בנו אברהם אליהו יִשורון, משה חיים, ואחריו נכדו, אברהם אליהו. הם המשיכו בניהול החשבונות של שתי הקופות וברישום בפנקסים.

על הגבאי הוטל לפתוח מזמן לזמן את שתי הקופות, על פי רוב אחת לשלושה חודשים, ולזכות את החשבון של כל אחת מארבע ערי הקודש בסכום שהגיע לה לפי המפתח המקובל. עם בואו של שד"ר של אחת מערי הקודש לעיר היה זה הגבאי שמסר לו את הסכומים שהצטברו לזכות קהילתו. פעולה זו נעשתה בדרכים אחדות: לעתים הופיע השליח באופן אישי בעיר (ובלשונם: *comparve personalmente*). איגרות השד"רות, וההמלצות שקיבל, נבחנו בידי רב הקהילה, ואם נמצאו אמיתיים, נמסרו לו הסכומים שהצטברו לזכות קהילתו מאז ביקורו האחרון של שליח שלה. באחד המקרים נאמר בפירוש כי בדיקת הניירות נעשתה בידי "המעולה החכם שלנו מוסאפ"א" (דף 14) – הוא ר' חיים יצחק מוסאפיה, שהיה רבה של קהילת ספלטו משנת תקנ"ו (1796) עד שנת תקצ"ז (1837).¹¹ על פי רוב נכתב באופן כללי כי הבדיקה נעשתה בידי "מורנו" (עמ' 62). בהיותו חכם ארץ ישראלי יכול היה הרב מוסאפיה לזהות את החותמים על איגרות השד"רות ולדעת במידה רבה של ודאות אם הן נאמנות או מזויפות. לא תמיד טרחו השלוחים להגיע לספלטו באופן אישי, והיו שביכרו לשהות בוונציה או בטרייסטה, שהיו בהן קהילות גדולות ועשירות, ותנאי השהות שם היו נעימים יותר. ממקום שבתם שיגרו השד"רים איגרות אל הקהילות הקטנות שבסביבה, וביקשו להעביר אליהם את הכספים המגיעים להם. כאשר הגיעה פנייה מסוג זה, היה הרב, או הממונה על ענייני ארץ הקודש, צריך לאשר את הבקשה ולהורות לגבאי א"י של ק"ק ספלטו להעביר את סכום הכסף שהצטבר לזכות קהילה. כך למשל נעשה בשנת תקס"א (1801) עם שד"ר ירושלים הנודע ר' רפאל אברהם לב אריה, שהנדבה לקהלו נשלחה אליו בזמן היותו בוונציה (דף 13); וכך גם נעשה בשנת תקס"ח (1808) עם יעקב דוד יקותיאל הכהן, אף הוא שליח ירושלים, שהנדבה הועברה אליו בהיותו בטרייסטה "באמצעות רב הק"ק" של עיר זו (דף 17). "פנקס א"י" נזכרים שני מקרים שהנדבה הועברה בעת שהשלוחים שהו בסרייבו (Saraglio).

11 ר' חיים יצחק מוסאפיה נולד בירושלים בשנת תק"ך (1760), היגר בשלב מסוים לסרייבו, ונתמנה רבה של ספליט בשנת 1796. הוא כיהן במשרתו עד לפטירתו בשנת תקצ"ז (1837). ידוע כמחבר ספר שו"ת "חיים וחסד"; כתביו האחרים לא נדפסו – ראו עליו: "תולדות הרב המחבר", בראש חיים וחסד; גאון, עמ' 387.

כך נעשה בשנת תקע"ב (1812) עם יהודה נבון, שליח חברון, שכספי התרומה שהועמדו לזכות קהלו הועברו אליו לסרייבו באמצעות ליאון בכ"ר שלמה לוי ז"ל, מתושבי עיר זאת (דף 28); וכך גם נעשה בשנת תקע"ג (1813) עם שלמה הכהן, שליח ירושלים, שהנדבה הועברה אליו באמצעות רבה של סרייבו, "חכם יוסף דאנון", בזמן היות השליח בעיר זו בדרכו לווינה (דף 17). מסתבר, שהמקרים ש"גבאי א"י" של ק"ק ספלטו העביר את כספי הנדבות לידי שלוחים ששהו באחת מערי הסביבה, היו רבים למדי, ואין תימה בכך, שהרי ספלטו היתה קהילה קטנה ולא מושכת בעליל. לא תמיד נתפרש בפנקס אם הנדבה ניתנה לשליח באופן אישי, או שמא נשלחה אליו למקום הימצאו, ולפיכך לא ניתן לקבוע במדויק מה מספר השלוחים שקיבלו את המגיע להם בכל אחת משתי הדרכים.

החישוב המדויק של הסכומים שצריך היה לזכות בהם את החשבון של כל אחת מארבע הקהילות שבארץ ישראל, היה כרוך בקושי לא קטן. שכן, עם פתיחת הקופות נמצאו בהן מטבעות מסוגים שונים וממדינות שונות – מקצתם אולי מטבעות שנתרמו על ידי סוחרים עוברי אורח. כך לדוגמה, בשנת תקס"ח (1808), בכל אחת מארבע הפעמים שנפתחה "קופת טבריה ור' מאיר בעל הנס", נמצאו בה בין עשרה לארבעה-עשר (!) סוגי מטבעות (דף 2).¹² כיוון שכך, היה על "גבאי א"י" לחשב קודם כל את הערך של כל אחד מן המטבעות הללו, ולסכם את ערכם הכולל במטבע אחד העובר לסוחר באותה עת ובאותה סביבה. אלא שגם בכך לא היה די, מפני שמחמת חילופי השלטון התדירים שהתרחשו באותו זמן, שהוזכרו לעיל, נשתנה מעת לעת גם המטבע הרשמי השוטף של המדינה; ממילא נאלצו תושבי ספלטו, ואנשי הקהילה היהודית בכללם, להתאים את עצמם ואת חשבונותיהם למטבעות החדשים. כך אירע שמתחילת כתיבתו של "פנקס א"י", בכ' בכסלו תקס"ז, ועד ר"ח כסלו תקע"ב (נובמבר 1811), חישוב גבאי א"י את ערכם של המטבעות שנמצאו בקופה בלירות של דלמטיה (moneta Dalmatina; דף 4); מכ' בטבת של אותה שנה ועד סף חודש סיון תקע"ח (1808) חישוב את ערכם בלירות של ונציה (moneta di Venezia); ואילו החל בר"ח תמוז תקע"ח, לאחר סיפוחה של ספלטו אל הקיסרות ההבסבורגית, התחיל לחשב את ערך המטבעות בפלורנינים (דף 20). גם ב"פנקס טבריה", שהוחל בכתיבתו רק בשנת תקס"ח, נעשה החישוב במטבע של ונציה עד סוף סיון תקע"ח, ואילו בר"ח תמוז של אותה שנה הוחלף החישוב לפלורנינים (דף 9).

אשר לערכם של שלושת המטבעות והיחס ביניהם, נשתמרו בפנקס רמזים אחדים ברורים למדי. לדוגמה: ב"ג' בטבת תקע"ב (דצמבר 1811) נכתב, שלשליח צפת, אברהם בן חסון, ניתנה נדבה בסך 439.12 לירות מטבע ונציה, שהן 1052.16 לירות מטבע דלמטינה (דף 23). דהיינו, היחס בין שני המטבעות היה 1 ל-2.4 לערך. ואשר לערך הפלורנינים, נכתב שבר"ח תמוז תקע"ח (1808) נמצאו "בקופת טבריה" 281.3 לירות מטבע ונציה, שחושבו לפי 5.3 לירות לפלורין, ועל כן, לאחר שנוכו 2.3 פלורנינים מסיבה לא ברורה, זוכה חשבון טבריה ב-50.6

12 בכללם: Scudo de Franzia, Luigi, Lira provincial vecchia e nuova, Franchi, Ducato, Tallero, Colonata, Crociato

פלורנינים (פנקס טבריה, דף 9). לפי שעה איננו יכולים לאמוד את משמעותם של הסכומים הללו, ויש להמתין עד לפרסום נתונים אחרים, כגון מחיריהם של מוצרי יסוד, שכר עבודה, מיסי הקהילה, או סכומי הכסף שתרמו קהילות אחרות במרחב זה לסיוע ארץ ישראל.

רשימת הנדבות

להלן מובאת רשימת "הנדבות" שניתנו לשלוחים, בין שנמסרו באופן אישי בהגיעם לספלטו בין שנשלחו למקום הימצאם הזמני. הרשימה מחולקת לפי ארבע הקהילות שיצאו מהן השלוחים ושלמענן עשו במלאכת הקודש בקרב אחיהם שבגולה. הנתונים הנוגעים לשלוחים מירושלים, צפת וחברון, הם מפנקס "קופת א"י"; אלה הנוגעים לטבריה הם מהחוברת של "קופת טבריה ור' מאיר בעל הנס". המספור של עמודי "פנקס א"י" הוא לפי דפים עד מספר 40, ולפי עמודים מדף 40 ואילך (עד 80); בפנקס טבריה עשרים דפים ממוספרים.

א. הנדבות לשלוחי ירושלים

– ר' בתשרי תקס"א (1800). נדבה בסך 1413 לירות מטבע דלמטינה ועוד עשרים וארבעה טלרי "מתנה חדשה" לרפאל אברהם לב אריה שד"ר ירושלים.¹³ הנדבה הועברה אליו לוונציה בימי כהונתו של אחד הגבאים הקודמים, כנראה ר' משה מורפורגו ז"ל, ונרשמה בפנקס זה בכ' בכסלו 567 כדי שאפשר יהיה לחשב במדויק את סכום הכסף שיעמוד לזכות ירושלים לכשיבוא השליח הבא מעיר זו (דף 13).

– כ' בכסלו תקס"ז (1806). נדבה בסך 6134.6 לירות מטבע דלמטינה ועוד עשרים וארבעה טלרי מתנה כנ"ל לדוד יהודה הלוי שליח ירושלים, אשר הגיע לספלטו זה לא כבר מסרייבו. הנדבה ניתנה בימי כהונתו של סלודור מקירורו כגבאי א"י (דף 17). באותו יום מסר השד"ר קבלה על סכום זה (דף 32).

– ב' לחודש מנחם תקס"ח (1808). נדבה בסך 3458.6 לירות מטבע דלמטינה ועוד עשרים וארבעה טלרי מתנה כנ"ל ליעקב דוד יקותיאל הכהן שד"ר ירושלים.¹⁴ הנדבה הועברה לטרייסטה באמצעות רבה של קהילה זו. בט"ו באב נכתבה קבלה על הסכום, חתומה בידי שני השליחים: יעקב דוד יקותיאל הכהן ואחיינו וחברו למסע רפאל יעקב מטלון (דף 32).

– כ"ט בתמוז תק"ע (1810). נדבה בסך 2448.14 לירות מטבע דלמטינה לרפאל יעקב מטלון שליח ירושלים,¹⁵ אשר הגיע זה לא כבר מטרייסטה (דף 18). באותו יום מסר השליח קבלה על סכום זה (דף 33).

– כ"ט לחודש מנחם תקע"ב (1812). נדבה נוספת בסך 956.13 לירות מטבע של ונציה ליעקב דוד יקותיאל הכהן שד"ר ירושלים. הנדבה הועברה אליו לטרייסטה באמצעות רבה של

13 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 564-566, 631-632; יערי, שליחי ירושלים; יערי, נוספות; בן-יעקב; וזה.

14 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 704-706; ריבקינד, דפים ב, עמ' קפב-קפג.

15 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 704-706; גאון, עמ' 395; ריבלין, עמ' 209; ריבקינד, שם.

קהילה זו (דף 18). בט"ז לחודש רחמים (אלול) אישר אברהם אליהו ישרון, איש טרייסטה, נכדו של כותב הפנקס, את דבר קבלת הסכום ומסירתו לידי השליח (דף 18), ובאותו יום כתב יעקב דוד יקותיאל הכהן קבלה על הסכום (דף 33).

– י"ב באדר ראשון תקע"ג (1813). נדבה בסך 238 לירות מטבע של ונציה ועוד עשרים טלרי "מתנה חדשה" לשלמה הכהן שד"ר ירושלים.¹⁶ הנדבה הועברה אליו באמצעות חכם [יוסף] דאנון, רבה של קהילת סרייבו, שם שהה השליח ערב צאתו לווינה להמשך שליחותו (דף 19). בט"ז בניסן שיגר ר' יוסף דאנון אישור בדבר מסירת הנדבה (דף 33).

– ח' בתמוז תקע"ט (1819). נדבה נוספת בסך 606.15 פלורנינים לשלמה הכהן שליח ירושלים, אשר הגיע זה עתה לספלטו מרגוזה (דף 21). באותו יום מסר הכהן קבלה על הסכום (דף 35).

– כ"ז בתשרי תקפ"ו (1825). נדבה נוספת בסך 422.51 פלורנינים ליעקב דוד יקותיאל הכהן שד"ר ירושלים. הנדבה הועברה לטרייסטה, באמצעות ג'וזפה ד'איסאק גואיטה ועל סמך אישור מאת רב הק"ק בדבר מהדימנות ניירות השליחות (עמ' 42). קבלה על הסכום מצויה בדף 37. – 18 ביוני 1827 (תקפ"ז). אישור באיטלקית מאת יעקב חיים (ג'אקומו ויטה) מִיְנְרֵבִי,¹⁷ איש טרייסטה, על קבלת נדבה עבור אשכנזים ופולנים בארץ ישראל (דף 37). זהו הציון היחיד בפנקס לגבייה נפרדת בידי אשכנזים בירושלים.

– ד' בסיון תקפ"ט (1829). נדבה בסך 172.54 פלורנינים ליצחק פרחי שליח ירושלים,¹⁸ שהגיע זה לא כבר לספלטו מטרייסטה (עמ' 45). בכ"ג באייר בשנה זו מסר השליח קבלה על הסכום (דף 38).

– י"ח בסיון תקצ"ב (1832). נדבה בסך 146.6 פלורנינים לאברהם שלמה זלמן שד"ר ירושלים.¹⁹ הנדבה נשלחה לטרייסטה (עמ' 48), ובכ"ב בסיון כתב השליח קבלה על הסכום (דף 39).

– כ"ה באייר תקצ"ג (1833) בא לספלטו יצחק עוזיאל שליח ירושלים²⁰ עם ייפוי כוח מאת משה ישראל חזן שד"ר צפת, ונמסרה לו נדבה בסך 130.10 פלורנינים עבור ק"ק צפת מן הכספים שעמדו לזכות הקהילה (עמ' 62).

– י' באלול תקצ"ד (1834). נדבה בסך 195.40 פלורנינים למשה בכ"ר גבריאל שליח ירושלים.²¹ הנדבה נשלחה לטרייסטה (עמ' 49). הוא כתב ושיגר קבלה על הסכום באותו חודש (דף 39).

16 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 710-711; בניהו, אדריאנופולי, ב, עמ' 217; שם, ג, עמ' 219. ייתכן שהוא ר' שלמה בכ"ר יהודה הכהן, שביקר ברודוס בשליחות צפת בשנת תקס"ה (1805), ובשנת תקפ"פ (1820) בשליחות ירושלים – ראו מרכוס, עמ' רלד, רלח.

17 על הגביר י"ח מינרבי ראו: ריבקינד, לתולדות, עמ' 131, 137; יואל וריבלין, ב, עמ' 101.

18 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 716-718; בניהו, אדריאנופולי, ב, עמ' 217; שם, ג, עמ' 219.

19 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 770-772; יערי, נוספות, עמ' 226-227, 240-242; ריבלין, על פי המפתח; ריבקינד, לתולדות, עמ' 131, 134, 138, 139.

20 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 734; בניהו, אדריאנופולי, ב, עמ' 224; שם, ג, עמ' 228.

21 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 718-720; יערי, נוספות, עמ' 227; בניהו, שם, ב, עמ' 217-218; שם, ג, עמ' 219-220.

ב. נדבות לשלוחי צפת

– כ"ה באלול תקנ"ט (1799). נדבה בסך 699.16 לירות מטבע דלמטינה ועוד שישה טלרי "מתנה חדשה" לאברהם אליהו הלוי שליח צפת.²² הנדבה נשלחה לוונציה באמצעות Sansson Gentilomo בימי כהונתו של דניאל מקיורו בתפקיד גבאי א"י, ונרשמה בתחילת הפנקס בכ' בכסלו תקס"ז כדי שאפשר יהיה לחשב במדויק את סכום הכסף העומד לזכות צפת לכשיבוא השליח הבא מקהל זה. בעת כתיבת הרישום בפנקס שימש השליח אברהם אליהו הלוי ברבנות בק"ק טרייסטה (דף 13).

– כ"ח למב"י²³ תק"ע (1810). נדבה בסך 8643.19 לירות מטבע דלמטינה לאברהם שאקי שליח צפת,²⁴ אשר הגיע מסרְלִין, כלומר סרייבו, עם איגרת ("קיבוץ") מ"פקידי ארץ ישראל" שבאסטנבול²⁵ ועשה בשליחות למען ק"ק צפת (דף 23). באותו יום מסר השליח קבלה על הסכום (דף 32).

– י"ג בטבת תקע"ב (1811). נדבה בסך 439.12 לירות מטבע ונציה ועוד שנים עשר טלרי "מתנה חדשה" לאברהם בן חסון שליח צפת,²⁶ אשר בא לספלטו באופן אישי (דף 23).
– ב' באדר תקע"ב (1812). נדבה נוספת בסך 80.4 לירות מטבע ונציה לאברהם בן חסון שליח צפת (דף 23). בחודש זה בן חסון קבלה על הסכומים (33).

– כ"ג לחודש מנחם תקע"ז (1817). נדבה נוספת בסך 1805.17 לירות מטבע ונציה לאברהם בן חסון שליח צפת. הנדבה נשלחה לטרייסטה, שם שהה לרגל סיום שליחותו (דף 25).

– ט"ו באדר תק"פ (1820). נדבה בסך 248.16 פלוריינים למרדכי אשיאו שליח צפת,²⁷ אשר בא לספלטו באופן אישי (דף 26). באותו מעמד מסר השליח קבלה על הסכום (דף 35).
– תקפ"א (1821).²⁸ נדבה בסך 53.1 פלוריינים לשאלתיאל ב"א [בכ"ר אברהם] שליח צפת,²⁹ אשר בא לספלטו באופן אישי (דף 26). בכ"ו בניסן בשנה זו מסר השליח קבלה על הסכום (דף 36).

– 12 ביוני [1924? 1925?]. אישור באיטלקית מאת י"ח מינרבי על קבלת נדבה עבור אשכנזים בצפת ובטבריה (דף 36).

- 22 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 700-701. יערי כולל שד"ר זה בין שלוחי ירושלים.
23 למספר בני ישראל, או למניין בני ישראל, כלומר לספירת העומר; התאריך הוא אפוא י"ג באייר.
24 ראו עליו: בניחו, אדריאנופולי, ב, עמ' 224; שם, ג, עמ' 226-227; מרכוס, עמ' רלד, רלט.
25 על ועד פקידי ארץ ישראל בקושטא ופעולותיו ראו בהרחבה ברנאי, עמ' 128-158.
26 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 669-670; כץ, שלושה שלוחים; בן צבי, עמ' 206, 251-253; בניחו, אדריאנופולי, ג, עמ' 231-232.
27 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 670; בן צבי, עמ' 58, 206, 207, 250, 254, 255; כץ, שלושה שלוחים; יואל וריבלין, א, עמ' 49, 262, 263; ריבלין, עמ' 206.
28 לא צוינו היום והחודש.
29 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, 671-672; בניחו, אדריאנופולי, ב, עמ' 224; שם, ג, עמ' 227; מרכוס, עמ' רלד, רלט.

– ר"ח אב [תקפ"ט] 30 (1829). נדבה בסך 328.8 פלורנינים למאיר אלקלעי שליח צפת, 31 אשר בא לספלטו מטרייסטה (עמ' 60). באותו יום מסר השליח קבלה על הסכום (דף 38).

– אוקטובר 1830 (תקצ"א). 32 נדבה נוספת בסך 36.15 פלורנינים למאיר אלקלעי שליח צפת. הנדבה נשלחה לטרייסטה באמצעות Angelo Gentilomo, 33 איש המקום (עמ' 61).

– כ' באייר תקצ"ג (1833). נדבה בסך 130.10 פלורנינים שנמסרה לידי יצחק עזיאל, שליח ירושלים, שעשה בספלטו עם ייפוי כוח מאת משה ישראל חזן שליח צפת. 34 ייפוי הכוח נבדק ואושר על ידי רבה של ספלטו (עמ' 62). בכ"ח באייר כתב שלח צפת קבלה על הסכום (דף 39).

ג. נדבות לשלוחי חברון

– ט"ו בשבט תקס"ב (1801). נדבה בסך 439.13 לירות מטבע ונציה (ששוויין 1055 לירות מטבע דלמטינה) למיכאל כהן ולאברהם רוביינו שליחי חברון. 35 הנדבה נשלחה לוונציה באמצעות אברהם קוריאל (Curiel) בימי כהונתו של דניאל מקיורו כגבאי א"י (דף 13). היא נרשמה בתחילת הפנקס כדי שאפשר יהיה לחשב במדויק את סכום הכסף שעמד לזכות ק"ק חברון, לכשיבוא השד"ר הבא מעיר זו.

– י"ב בשבט תקע"ב (1812). נדבה בסך 2279.7 לירות מטבע ונציה ליהודה בכ"ר רפאל נבון שליח חברון, שבא באופן אישי מסרייבו. 36 בדרכו לרגוזה (דוברובניק) הותקף נבון על ידי שודדים וניירותיו נגנבו ממנו, אירוע לא בלתי שכיח באותה עת. עתה הוא ציפה לניירות חדשים ש"פקידי ארץ ישראל" שישבו באסתנבול היו עתידים לשלוח לו (דף 28). בראש חודש אדר מסר השליח קבלה על הסכום (דף 33).

– י"ד בטבת תקע"ד (1814). נדבה בסך 461.2 לירות מטבע ונציה ועוד מאה ועשרים "מתנה חדשה" לישראל הלוי שליח חברון. 37 הנדבה נשלחה לטרייסטה (דף 29). בסוף חודש ניסן כתב השד"ר קבלה על הסכום (דף 34).

– ט' בניסן תקע"ח (1818). נדבה בסך 868.15 לירות מטבע ונציה ליום טוב אליקים שד"ר חברון. 38 הנדבה נשלחה לטרייסטה באמצעות אברהם בכ"ר משה ישורון (דף 30). בתאריך לא ברור באותה שנה מסר השד"ר קבלה על הסכום (דף 35).

30 השנה איננה כתובה בפנקס, ויש ללמוד אותה מתאריך הקבלה.

31 ראו עליו בניהו, אדריאנופולי, ג, עמ' 227-228.

32 התאריך הגרגוריאני במקור.

33 הוא נזכר גם בשמו העברי, אלחנן.

34 ראו עליו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 176-177.

35 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 599-600; ריבקינד, דפים ב, עמ' קפז-קפט; יערי, שליח חברון. בפנקס מוזכר גם ביקורו של השליח בק"ק אישפלטרו וקבלת נדבה הן מקופת הק"ק הן מיחידים (עמ' 245).

36 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 603, 725; ריבקינד, דפים א, עמ' קן; ריבקינד, לתולדות, עמ' 133.

37 בדף 3 נזכר שלמה הלוי, גם הוא שליח חברון, אשר קיבל נדבה באותו יום ובאותו סכום כמו ישראל הלוי. כפי הנראה נפלה בדף 3 טעות והם איש אחד.

38 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 683; בניהו, אדריאנופולי, ב, עמ' 220-221; שם, ג, עמ' 233-234.

– י"ט בתמוז תקפ"ה (1825). נדבה בסך 268.55 פלורינים ועוד 55.38 פלורינים "נדבות תשובה" ליהודה הכהן שליח חברון.³⁹ הנדבה נשלחה לטרייסטה באמצעות יוסף ישורון, כדי שהלה ימסור אותה לגביר יעקב חיים מינרבי והוא ימסרנה לשליח (עמ' 71). ב-15 ביולי 1825 כתב מינרבי אישור באיטלקית על קבלת הסכום (דף 37).

– ר"ח אייר תקפ"ו (1827). נדבה בסך 42.50 פלורינים למשה בכ"ר גבריאל שליח חברון,⁴⁰ אשר בא באופן אישי מטרייסטה (עמ' 73). באותו חודש מסר השד"ר קבלה על הסכום (דף 37).

– י"ט בטבת תקפ"ט (1828). נדבה בסך 36.42 פלורינים ליוסף דוד עייאש שלוח חברון.⁴¹ הנדבה נשלחה לטרייסטה לידי אנג'לו ג'נטילומו כדי שהלה יעביר אותה לידי ספ"ו ויִואנְטָה (Sabbato Vivante) בוונציה והוא ימסור אותה לשליח, ששהה שם (עמ' 75). ב"ט בשבט כתב השליח קבלה על הסכום (37).

– ב' באב תקצ"א (1831). נדבה בסך 46.53 פלורינים ליוסף מוטרו שליח חברון,⁴² אשר בא לספלטו מטרייסטה (עמ' 76). הקבלה על הסכום נמסרה על ידיו בתאריך לא ברור (דף 38).
– ל' תמוז תקצ"ז (1837). נדבה בסך 214.26 פלורינים לברוך אברהם תורג'מאן שד"ר חברון,⁴³ אשר בא לספלטו באופן אישי (עמ' 80), ובאותו יום גם רשם את הקבלה על הסך הנזכר (דף 37).

ד. נדבות לשלוחי טבריה

– כ"ד בתמוז תק"ע (1810). נדבה בסך 7072.15 לירות מטבע ונציה לישראל חיים רפאל סגרי שד"ר טבריה.⁴⁴ הנדבה נשלחה אליו לוונציה באמצעות ליאון ב"ר שלמה לוי (דף 4).⁴⁵ ארבעה ימים לאחר מכן שלח סגרי מליוורנו את הקבלה על הסכום (דף 32).

– ב' בכסלו תקע"ה (1814). נדבה בסך 6935.6 לירות מטבע ונציה לאברהם אשכנזי שליח טבריה,⁴⁶ שמסר קבלה על הסכום כבר באותו יום (דף 34).

– ר"ח אייר תקע"ה (1815). נדבה נוספת בסך 1024.2 לירות מטבע ונציה לאברהם אשכנזי שליח טבריה, "שנבצר ממנו להמשיך את שליחותו לתורכיה בשל מדת הדין [שתי המילים

39 ראו עליו מרכוס, עמ' רלג, רלו.

40 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 718; יערי, נוספות, עמ' 227; בניהו, אדריאנופול, ב, עמ' 217-218.

41 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 683-685; בניהו, קונטרס; יערי, תעודות, עמ' ריב-ריג, רכ-רכה; קרגילה, היישוב היהודי, עמ' 66; יואל וריבלין, א, עמ' 55, 76, 82, 215, 220, 288; יואל וריבלין, ב, עמ' 96; ריבלין, עמ' 87, 88, 184; ריבקינד, דפים א, עמ' קמו; קרגילה, ידיעות.

42 ראו עליו: יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 685; בניהו, אדריאנופול, ב, עמ' 221; מרכוס, עמ' רלג, רלו.

43 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 686, 691; מרכוס, עמ' רלג, רלו, רלו.

44 ראו עליו: יערי, שם, עמ' 640-642; יערי, שליח חברון, עמ' 235-236; ריבקינד, דפים א, עמ' קז; ריבקינד, דפים ב, עמ' קע-קעא; ריבקינד, לתולדות, עמ' 133.

45 ההפניות הן למספרי הדפים בפנקס טבריה. כאמור, הקבלות הודבקו בפנקס א"י, והמספור מתייחס אליו.

46 ראו עליו: בניהו, אדריאנופול, ב, עמ' 225; שם, ג, עמ' 232-233; מרכוס, עמ' רלה, רמ, רמא.

- האחרונות נכתבו בעברית במקור] שבערה בסך־ליו" [=סרייבו], ואולם עתה, עם שוך המגיפה, החליט לצאת לדרך (דף 7). השד"ר רשם קבלה על סכום זה באותו יום (דף 34).
- כ"ה בניסן תקע"ח (1818). נדבה בסך 5306.6 לירות מטבע ונציה לחיים שלמה אבואלעפייא שד"ר טבריה,⁴⁷ אשר בא מרגוזה (דף 8). באותו יום מסר השליח קבלה על הסכום הנזכר (דף 34).
- ט"ז באייר תקע"ח (1818). נדבה נוספת בסך 71.13 לירות מטבע ונציה לאותו חיים שלמה אבואלעפייא (דף 8). גם הקבלה על סכום זה ניתנה מיד (דף 35).
- י"ד בטבת תקפ"פ (1820). נדבה נוספת בסך 551.6 פלורינים לחיים שלמה אבואלעפייא שליח טבריה, שעדיין לא סיים את מסעו באירופה. הנדבה נשלחה לטרייסטה באמצעות י"ח מינרבי (דף 9). ב־20 בינואר 1821 שלח מינרבי אישור באיטלקית על קבלת הסכום עבור השליח (דף 35).
- י"ג בניסן תקפ"א (1821). נדבה נוספת בסך 356.31 פלורינים לחיים שלמה אבואלעפייא, שעדיין שהה בטרייסטה. גם במקרה זה נשלח הכסף באמצעות י"ח מינרבי (דף 10). אותו מינרבי שלח קבלה בשפה האיטלקית בתאריך 20 ביוני 1821 (דף 36).
- ל' בתשרי תקפ"ג (1822). נדבה נוספת בסך 341.48 פלורינים לחיים שלמה אבואלעפייא שד"ר טבריה. גם הפעם נשלחה הנדבה לטרייסטה באמצעות י"ח מינרבי (דף 11), ששיגר קבלה באיטלקית ב־12 בנובמבר 1822 (דף 36).
- ר"ח סיון תקפ"ד (1824). נדבה נוספת בסך 400.33 פלורינים לאברהם אשכנזי שד"ר טבריה, שהיה בספלטו עצמה (דף 12). הקבלה, ללא תאריך, נרשמה בדף 36.
- 12 ביוני [1824? 1825?]. אישור באיטלקית מאת י"ח מינרבי על קבלת נדבה עבור אשכנזים בצפת וטבריה (דף 36).
- 25 באוגוסט תקפ"ח (1828). נדבה בסך 1193.1 פלורינים למשה בן סמחון שליח טבריה.⁴⁸ הנדבה נשלחה לטרייסטה באמצעות אנג'לו ג'נטילומו (דף 15), ובו ביום נשלחה קבלה על הסכום הנזכר (דף 37).
- [ספטמבר] 1831 (תקצ"ב). נדבה בסך 771 פלורינים ליחזקאל אליעזר אבואלעפייא שליח טבריה.⁴⁹ הנדבה נשלחה לטרייסטה באמצעות אותו ג'נטילומו, ומשם נשלחה לליוורנו (דף 17). באוקטובר 1831, בהיותו בליוורנו, אישר השליח את קבלת הסכום מטרייסטה מיד ג'נטילומו (דף 39).
- ט"ו באלול תקצ"ג (1833). נדבה בסך 800 פלורינים ליצחק אירגאס שליח טבריה,⁵⁰ שבא לספלטו (דף 18). בכ"ח אלול אישר השליח את קבלת הסכום (דף 39).

47 אבואלעפייא זה, נכדו של מחדש היישוב היהודי בטבריה, יצא לשליחותו בשנת תקע"ו (1816), ולפי יערי סבב במרכז אירופה ומערבה עד שנת תק"ף (1820). לא ברור כיצד הוא נזכר כאן בתאריכים מאוחרים יותר, ואפשר שיערי שגה, או שהאיש יצא לשליחות נוספת – ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 642–644; כץ, אבואלעפייא; ריבקינד, דפים א, עמ' קמו; מרכוס, עמ' רמ-רמא.

48 ראו עליו: יערי, נוספות, עמ' 227, 242–249; בניהו, אדריאנופולי, ג, עמ' 233.

49 ראו עליו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 647–648.

50 ראו עליו: שם, עמ' 645–646; בניהו, אדריאנופולי, ב, עמ' 226; מרכוס, עמ' רלה, רמא-רמב.

סיכום

קהילת ספלטו התייחדה במיקומה כעיר גבול, ובקשריה האמיצים עם העולם העות'מאני מזה והעולם האירופי מזה, אך בסיועה הרצוף לארץ ישראל ובמעורבותם של שד"רים וחכמים מארץ ישראל בחייה לא היה ייחוד, אלא המשכיות של מסורת רבת שנים, וגם בראשית הזמנים החדשים נמשכה זיקתן המסורתית של קהילות יהודיות קטנות וגדולות לארץ ישראל. התמונה העולה מן הנתונים השאובים מ"פנקס ארץ ישראל" ומ"פנקס סבריה וקופת ר' מאיר בעל הנס", מעוררת קורטוב של התפעלות. היישוב היהודי בספלטו מנה באותה עת פחות ממאתיים נפשות, והיה מדולדל מבחינה דמוגרפית וכלכלית כאחד ומותש מן התהפוכות המדיניות שהכבידו על המשך קיומו. אך גם בתקופה סוערת זו הקפיד היישוב היהודי הקטן להתמיד במתן הסיוע לקהילות היהודיות שבארבע ערי הקודש, שבעצמן היו נתונות בשליש הראשון של המאה הי"ט במשבר. עוד יש מקום להדגיש את רצונם של יחידים לעסוק בגבאות, מלאכה שטרחתה מרובה, אך כנראה העניקה לעושיה יוקרה וחשיבות שהיוו תגמול הולם לעשייתם.

נוספות למאמרו של דניאל קארפי

על פעילות ק"ק אישפלטרו למען היישוב היהודי בארץ ישראל בראשית המאה הי"ט

מאמרו של פרופ' דניאל קארפי המנוח מבקש לתאר את סיועה של קהילה קטנה מן השוליים לארץ ישראל בתקופה של תמורות גדולות. באירופה התרחשו באתה עת תמורות מדיניות משמעותיות, שהדיהן הגיעו גם לאזורים שגבלו באימפריה העות'מאנית, שנחלשה והלכה. בארץ ישראל עצמה התחוללו שינויים, ורבים רואים בשליש הראשון של המאה הי"ט את ראשיתם של הזמנים החדשים בתולדות הארץ. עבור הקהילות היהודיות בארץ ישראל מדובר בתקופה קשה יחסית, שראשיתה בהתרחשויות הקשורות בפלישת נפוליון למצרים (1799) וקיצה בימי הכיבוש המצרי בארץ (1831-1841). היישוב היהודי סבל ממצוקה כספית קשה ופגיעות פיזיות, אך בה בעת התרחב והתגוון – חלקם של יוצאי צפון אפריקה ושל אשכנזים, חסידים ופרושים, גדל במידה ניכרת. זאת ועוד, "ועד פקידי ארץ ישראל בקושטא", מוקד הסיוע ששכן במאה הי"ח באסתנבול, בירת האימפריה, ואשר ריכז את כל פעולות הסיוע למען ארץ ישראל, נחלש, ואת מקומו תפס בהדרגה בתקופה זו ממש "ועד הפקידים והאמרכלים באמסטרדם". שינוי זה משקף את חשיבותם הגוברת של הקיבוצים היהודיים במערב אירופה.

צמיחת הקהילה בספלטו מקבילה במובנים רבים לצמיחת הקהילה בליוורנו, שקמה בעקבות מתן ה"ליוורנינה" הנודעת, כתב הזכויות שניתן ליהודי ליוורנו על ידי הדוכס פרדיננד הראשון בשנת 1593,⁵¹ ואפשר שאל שתייהן נהרו ובאו בעיקר אנוסים לשעבר, שחיפשו מרכזי מסחר

51 ראו: טואף, מהותו; טואף, היהודים בליוורנו ופיסה, עמ' 41-48, 419-435; קופרמן, מסחר והתיישבות; קופרמן, מדיניות ונציאנית.

מתפתחים שבהם יוכלו לחיות בגלוי כיהודים. מכל מקום, בעוד ליורנו צמחה והיתה לאחת הערים החשובות ביותר, ובה קהילה יהודית גדולה ועשירה, זו שבספלטו לא זכתה לכך. גודלה המצומצם ומיקומה השולי של הקהילה היו ככל הנראה הגורמים העיקריים לכך שהקהילה כמעט שלא נזכרה בספרות ההלכה בת הזמן, ובעיקר בקובצי השאלות והתשובות, שהן מן המקורות החשובים ביותר למידע היסטורי.

בתשובה לשאלה העוסקת בחובת השתתפות הסוחרים ה"אורחים" בתשלום מיסים, אשר נשאלה ככל הנראה במחצית השנייה של שנות השלושים של המאה הי"ח מתוארת ספלטו כעיר קטנה, אך כתחנת מסחר חשובה בגבול האימפריה, שם נמצא גם ה"הסגר" (קרנטינה) עבור המבקשים לעבור לתחומי הרפובליקה הוונציאנית:

עיר קטנה זו איספאלטרו אשר תחת ממשלת השררה יר"ה [=ירושם הודה] ואנשים בה מעט אלו היהודים הדירים בה, ובתוכה מחנה הבחינה [=תחנת הסגר, בידוד] הנקרא לאַזְאָרִיט'וּ בלעז אשר שם מתכנסים ומתאספים האנשים והסחורות הבאים מערי תוגרמה בכלל או משאר גלילות החוששים שמנוגעים הם ממכת המגפה ושוהים שם ארבעים יום בקירוב. ובעיר הזאת גם כי מצער היא באים מהתוגרמה [=כלומר מתחומי האימפריה העות'מאנית] בשיירות ובסחורות כי היא כמו סולם ללכת לערי השררה [=הרפובליקה הוונציאנית] או לשאר עיירות כפי צורכם ורצונם.⁵²

אחר כך מסופר כי בין העוברים בעיר נמצאו גם יהודים עניים, שכלכלתם נפלה למעמסה על הקהילה "כי יושבי העיר קצרי יד מעטי הכמות והאיכות", ולכן זה כמאה שנה שאנשי הקהילה תיקנו תקנה המחייבת כל סוחר עובר אורח לשלם מס בגובה אחוז מסוים מערך סחורתו, לתמיכה בעניים שבהסגר. והנה, אדם בשם אברהם קוריאלי, שהיה מורשה ושליח הסוחרים הזרים, עירער על התקנה הקדומה, והגיע לפשרה עם ראשי הקהילה שהוא ידאג במישרין לכלכלת העניים ששהו בהסגר, ובתמורה ייפטרו הסוחרים מתשלום המס. לאחר שנפטר ביקשו יחידי הקהילה לחדש את ההסכמה המחייבת לגבות מהסוחרים הזרים, אך אז הגיע ערעור מטעם קהילת סרייבו, שהזכירה כי כשבה ביקשו לתקן תקנה דומה אסרו זאת עליהם רבני סלוניקי. שד"ר צפת, שנשאל על ידי קהילת ספלטו בעניין זה, אישר את זכותה לגבות מס מן הסוחרים הזרים בהתאם לתקנה ולנוהג הקדום.⁵³

שאלה דומה עלתה כחמישים שנה מאוחר יותר בספר השאלות ותשובות של רבה הנודע של העיר, ר' חיים מוסאפיה, והיא אופיינית לתחנת מסחר חשובה, שמתקיים בה מתחנך תמידי בין הסוחרים המקומיים החייבים במיסים שונים, לבין סוחרים זרים, "אורחים" בלשון המקורות:

52 סמא דחיי, חושן משפט, סימן ו, צ ע"א

53 השד"ר הוא ר' חיים יעקב, יליד אומיר, ככל הנראה עבר בעיר בעת שליחותו בסוף שנות השלושים. הוא עומד על העובדה שספלטו היתה שייכת ליחידה מדינית אחרת – ראו סמא דחיי, חושן משפט, סימן ו, צ ע"א. על שליחותו ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 430-433. לא ברור כיצד חתם כאילו ישב בצפת באותה עת, ואולי נשלחה אליו השאלה לאחר שעבר בעיר.

בדין הסכמה שמחייבת לאורחים לפרוע על סחורותם. שאלה. עיר אחת היה להם הסכמה בח"ח [=בחרם חמור] מזה מאה שנה שחייבים האורחים לפרוע חצי למאה בכל נכסיהם אשר ימכרו או יקנו ואחר זמן זה ע"ב שנה הקלו בה לענין שלא יפרעו אלא רביע למאה וכתבו בנ[ו]סח זה מהיום והלאה לא יהיו חייבים לפרוע כי אם רביע למאה וזה בין שקונים ומוכרים הן הם בעצמם הן מה שימכרו ע"י אחרים בין אם יהיה תושב העיר בין אם יהיה אורח כפי מה שמפורש בתקנה הא' עכ"ל [=עד כאן לשוונה]... אמנם לענין כששולחים הסחורות אינו מפורש בזה ונוסח הסכמה הקדומה לא נמצאת.⁵⁴

הקשיים הכלכליים הגוברים במחצית השנייה של המאה הי"ח הכתיבו הכרעות קשות. כך למשל פנו פרנסי חברת "עץ חיים" אל רב הקהילה בשאלה אם הם רשאים להוציא כספי צדקה שנועדו לסיוע עניים לצורך תיקון ספר תורה שברשותם "כי לגבות מחדש אין לאל ידם כי עניים הם".⁵⁵ מן הפנקס הנידון כאן עולה כי בעיני בני הקהילה היה ערך התרומה לעניי ארץ ישראל חשוב דיו באופן סיועם ימשך ברציפות וללא הפסקה.

שתי תופעות דורשות לדעתי הסבר נוסף:

א – האחת היא ההפרדה בין קופת ירושלים, חברון וצפת, לבין קופת טבריה, שזוהתה גם כ"קופת ר' מאיר בעל הנס" (רמבעה"ג). סיבת ההפרדה אינה ברורה, ונראה כי יש לתלותה בהופעתה המאוחרת של טבריה על מפת היישוב היהודי בארץ ישראל – בשנת 1740. אם אמנם כך הוא, נראה שניתן להניח שמסורת הסיוע הממוסד של קהילת ספלטו לערי הקודש היתה ותיקה, וכי היו פנקסים קדומים יותר שלא נשתמרו. לאחר ייסוד טבריה החלו ברישום נפרד למענה, ונוהג זה משתקף בפיצול שבכתב היד הנידון. מעניין לא פחות, ואולי אף יותר, הציון המשותף של טבריה וקופת ר' מאיר בעל הנס. יעקב ברנאי שלל את ייחוסה המיתי של הקופה לר' חיים אבולעפיא, מייסד העיר, וטען שקופות מסוג זה הופיעו רק לאחר עליית החסידים בשנת 1777, ורק אחר כך נפוצו בקהילות המזרח.⁵⁶ הממצא שלפנינו מערער את סברת ברנאי ומחייב בחינה מחדשת של הנושא. הזיקה בין קופת רמבעה"ג לבין טבריה תתקיים עד ראשית המאה העשרים.

ב – התופעה השנייה היא המעבר שחל בשנת 1807 מבחירת גבאים אחת לשנתיים, למשרה שניתנה לכל החיים, ועברה בירושה (לאחר 1817) לצאצאי הגבאי אברהם אליהו ישורון. סיבת השינוי באופיה של משרת גבאות ארץ ישראל אינה מתבררת מתוך הפנקס, אך עיון בתשובותיו של ר' חיים יצחק מוסאפיה, רב הקהילה, מספק לכך תשובה ברורה. הדבר נעשה לפי בקשתו המפורשת של הגביר אברהם אליהו ישורון, אם כי לא בלא שיעור מחלוקת:

שאלה. עיר אחת זה דרכם מימים מקדם שהיו ממנים הצבור גבאי לקופות ארץ ישראל ת"ו [=תבנה ותכונן] והיו מחליפים משתי שנים לשתי שנים בהסכמת רוב הק"ק

54 ראו חיים וחסד, סימן לא, ע ע"ג. וראו גם הקר ובן-נאה.

55 שם, סימן ג, ט ע"ד.

56 ראו ברנאי, עמ' 220-221.

בית הקברות היהודי בספליט

[=הקהל קדוש]. ויהי היום שמינו לאיש חיל רב פעלים ועשה והצליח ותקן פנקס נאה ומתוקן והיה מחלק הקופות מה שנוגע לכל ארץ מארצות הקדש, וכשהיו באים שלוחי א"י היה מוצא כל א' אחד חלקו מבורר על נכון. הנה כאשר ראו יחידי הקהל מעשה ידיו להתפאר נמנו וגמרו למנותו גבאי כל ימי חייו, ומה גם כי כל העדה המה ראו כי האיש הלזה יגע בכל כחו בגופו ובממונו בכל עניני וצרכי צבור וגדולים מעשיו. ולעת זקנתו עשה כתב ליחידי הק"ק לחלות פניהם שכשם שעשו עמו טובה להניחו גבאי כל ימי חייו כן יעשו ג"כ [=גם כן] לבניו כל ימי חייהם וצוה לבניו כי בהגיע קצו קודם שיקברו יראו כתב זה להצבור וכן עשו הבנים וקראו הכתב במעמד כל יחידי הק"ק וכלם ענו אחריו אמן. והן עתה אחרי מות בניו ונשאר בן בנו יצא לטעון להמנות לגבאי מתורת ירושה כי הוא ממלא מקום אבותיו בכל מכל כל ויש מערערים בדבר.⁵⁷

הפוסק נשא ונתן במקורות והכריע כי בהתחשב בנסיבות ראוי שהבן ייקום במקום אביו ואבי אביו, וכך אמנם היה. השינוי מבחירת גבאי שהתמנה לשנתיים ימים, למינוי לכל החיים שהועבר בירושה, היה אפוא מענה לבקשה הגבאי הוותיק ממשפחת ישורון, וככל הנראה בהשפעת נהגים מקובלים באימפריה העות'מאנית השכנה. הציבור היה מוכן לקבל את הורשת המשרה לבני הגבאי, מכוח צוואתו המפורשת, אך נמצאו מי שערערו על המשך הנוהג לאחר פטירת בניו.

57 ראו חיים וחסד, סימן מא, פד ע"ב-ע"ג. על נוהג הורשת משרות בשירות הקהל באימפריה העות'מאנית ראו בךנאה, עמ' 224-225, 237, ועוד.

קיצורים ביבליוגרפיים

- ארבל, ונציה והסוחרים היהודים של אסטנבול
- Benjamin. Arbel, "Venice and the Jewish Merchants of Istanbul in the Sixteenth Century", *The Mediterranean and the Jews*, eds. A. Toaff & S. Schwarzfuchs, Ramat-Gan 1989, pp. 39-56
- ארבל, אומות סוחרות
- , *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, Leiden 1995
- בואריו
בן־יעקב
- Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856
- אברהם בן־יעקב, "ידיעות על ר' אברהם לב אריה על פי כתבי־יד שלו", ירושלים ג (תש"א), עמ' קל-קלז.
- בן־נאה
- ירון בן־נאה, יהודים בממלכת הסולטנים, ירושלים תשס"ו.
- בן־צבי
- יצחק בן־צבי, מחקרים ומקורות, ירושלים תשכ"ט.
- בניהו, אדריאנופולי
- מאיר בניהו, "פנקס שלוחי ארץ ישראל באדריאנופולי", סוראב (תשט"ו-תשט"ז), עמ' 208-226; ג (תשי"ז-תשי"ח), עמ' 217-234.
- בניהו, קונטרס
- , "קונטרס על חלוקת כספי ארץ ישראל מארצות אשכנז לר' יוסף דוד עייאש", סורא א (תשי"ד), עמ' 103-155.
- בניהו, קנשינו
- , "איגרות ירושלים מפנקסיה שלמשפחת קנשינו בוהראן", אסופות ח (תשנ"ד), עמ' רסג-רצה.
- ברנאי
גאון
- יעקב ברנאי, יהודי ארץ ישראל במאה הי"ח, ירושלים תשמ"ב.
- משה דוד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, ב, ירושלים תרצ"ח.
- גינז'נו לוצאטו
- Gino Luzzatto, "Sulla condizione economica degli ebrei veneziani nel secolo XVIII", *La rassegna mensile di Israel* 16 (1950), pp. 161-172
- די לאונה לאוני
- Aron di Leone Leoni, "Una Teshuvah del Maharashdam di Salonicco su una vertenza su due Consoli Ebrei e il ruolo economico dei mercanti ebrei nella Venezia del Cinquecento", *Zakhor* 7 (2004), pp. 143-192
- דיוויס ורביד
- Robert C. Davis & Benjamin Ravid (eds.), *The Jews of Early Modern Venice*, Baltimore & London 2001
- הקר ובן־נאה
- יוסף הקר וירון בן־נאה, תקנות יהודי האימפריה העות'מאנית במאות ט"ו-י"ט (בדפוס).
- וימר
- יהודית וימר (גולדנר), "סוחרים יהודים ברגווה כמתווכים בין מזרח למערב במאות השש־עשרה והשבע־עשרה", ימי הסהר, בעריכת מ' רוזן, תל אביב תשנ"ו, עמ' 73-150.
- זכריאדו
- Elizabeth Zachariadou (ed.), *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)*, Rethymnon 1996
- זנה
- ישעיהו זנה, "סיבוב ר' אברהם לב אריה", ירושלים ג (תש"י), עמ' לח-מו.
- חיים וחסד
- ר' חיים יצחק מוסאפיה, חיים וחסד, ליוורנו תר"ד.
- טואף, היהודים בליוורנו ופיסה
- Renzo Toaff, *La Nazione Ebraica a Livorno e a Pisa (1591-1700)*, Firenze 1990
- טואף, מהותו
- שלמה יונה ר' טואף, "מהותו המשפטית שלכתב-הזכויות ליהודי ליוורנו", אסופות א (תשמ"ז), עמ' קצט-ריד.
- יואל וריבלין, א
- יואל וריבלין, אגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם, א (תקפ"ו-י), ירושלים תשכ"ה.
- יואל וריבלין, ב
- י"י וואל וב ריבלין, אגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם, ב (תקפ"ח), ירושלים תש"ל.
- יולי צורטיני
- Pier. Cesare. Ioly Zorattini, "L'inventario dei beni di Daniel Rodriga a Venezia", *Studi in memoria di Luigi de Biasio*, Pier Cesare Ioly Zorattini, A. M. Caproni e A. Stefanutti eds., Udine 1995, pp. 135-143
- יערי, נוספות
- אברהם יערי, "ארץ ישראל וקהלות הגולה – נוספות לספר 'שלוחי ארץ ישראל'", סורא ד (תשכ"ד), עמ' 224-225.

- יערי, שלוחי ארץ ישראל
יערי, שליח חברון
- , שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א.
— , "פנקס חשבונות של שליח חברון מסוף המאה השמונה-עשרה", סורא ג (תשי"ז-תשי"ח), עמ' 235-249.
- יערי, שליחי ירושלים
יערי, תעודות
כץ, אבואלעפייא
- , "אגרות שליחי ירושלים", ירושלים ב (תשי"ט), עמ' סא-עג; קלב-קמו.
— , "תעודות לתולדות היישוב בחברון", סיני לב (תשי"ג), עמ' רט-רכח.
אברהם יצחק כץ, "שליחותו של רבי חיים שלמה אבואלעפייא באיטליה", ארשת ו (תשמ"א), עמ' 137-153.
- כץ, שלושה שלוחים
מרכוס
- , "שלושה שלוחי צפת באיטליה", ספונות ז (תשכ"ג), עמ' רכט-רנד.
שמעון מרכוס, "פנקס שלוחי ארץ ישראל ברודוס", ירושלים ד (תשי"ג), עמ' רלב-רמב.
- נהר שלום
סמא דחיי
פאקי, נמל
- ר' שתי וינטורה, נהר שלום, אמשטרדם תקל"ה.
ר' חיים יעקב, סמא דחיי, אמשטרדם תצ"ט.
- Renzo Paci, *La "Scala" di Spalato e il commercio veneziano nei balcani fra Cinque e Seicento*, Venezia 1972
- פאקי, יהודים
- , "Gli ebrei e la 'scala' di Spalato alla fine del Cinquecento", *Gli Ebrei e Venezia secoli XIV-XVIII*, a cura di G. Cozzi, Milano 1987
- דניאל קארפי, "פעולת בית הכנסת הגדולה שבויניציאה למען עניי ארץ ישראל בשנים ת"ב-תקמ"ט", ספר זכרון לשלמה אומברטו נכון, בעריכת ר' בונפיל ואחרים, ירושלים תשל"ח, עמ' 196-208.
- דניאל קארפי, ק"ק איטאליאני
- , "פעולת 'ק"ק איטאליאני' שבויניציאה למען עניי ארץ ישראל בשנים של"ו-תצג", הני"ל, בתרבות הרנסאנס ובין חומות הגיטו, תל אביב תשמ"ט, עמ' 217-230, 231-278.
- קופרמן, מדיניות ונציאנית
- Bernard. D. Cooperman, "Venetian Policy Towards levantine Jews In Its Broader Italian Context", *Gli Ebrei e Venezia*, ed. G. Cozzi, Milano 1987, pp. 65-84
- קופרמן, מסחר והתיישבות
- , *Trade and settlement: the establishment and early development of the Jewish communities in Leghorn and Pisa (1591-1626)*, Cambridge Mass. 1976
- קרגילה, היישוב היהודי
- צבי קרגילה, היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת הכיבוש המצרי, תל אביב תש"ן.
- קרגילה, ידיעות
- , "ידיעות נוספות על שליח ארץ ישראל", קרית ספר נח (תשמ"ג), עמ' 204-206.
- רביד, אוטוביוגרפיה
- Benjamin Ravid, "An Autobiographical Memorandum by Daniel Rodriga, Inventore of the Scala di Spalato", (Ariel Toaff & Simon Schwarzfuchs eds.) *The Mediterranean and the Jews*, 1 (1989), pp. 189-213
- רביד, דניאל רודריגה
- , "Daniel Rodriga and the First Decade of the Jewish Merchants of Venice", (Aharon Mirsky, Avraham Grossman & Y. Kaplan eds.) *Exile and Diaspora. Studies in the History of the Jewish People Presented to Prof. Haim Beinart*, Jerusalem 1991, pp. 203-223
- רביד, כתב זכויות
- , "The Third Charter of the Jewish Merchants of Venice, 1611", *Jewish Political Studies Review* 6 (1994), pp. 83-134
- רביד, מבוא
- , "An Introduction to the Economic History of the Iberian Diaspora in the Mediterranean", *Judaism* 41 (1992), pp. 268-285
- רביד, שלוש ערים
- , "A Tale of Three Cities and their Raison D'etat: Ancona, Venice, Livorno and the Competition for Jewish Merchants in the Sixteenth Century", *MHR* 6 (1991) [= *Jews, Christians and Muslims in the Mediterranean World after 1492*, ed. A. Ginio Meyuhas, London 1992, pp. 138-162

פעילות ק"ק אישפלטרו למען היישוב היהודי בארץ ישראל | 25

בנימין ריבלין (מהדיר), אגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם, ג (תקפ"ט), ירושלים תשל"ט.	ריבלין
יצחק ריבקינד, "דפים בודדים (תק"א-תקצ"ג)", ירושלים לזכר לונץ, ירושלים תרפ"ח, עמ' קיא-קעח.	ריבקינד, דפים א
—, "דפים בודדים" (סדרה שניה), מאסף ציון ה (תרצ"ג), עמ' קמ-קפג.	ריבקינד, דפים ב
—, "לתולדות עדת הפרושים בארץ ישראל", ישראל וקובץ ספרותי-מדעי מוקדש למדינת ישראל: ספר השנה של הסתדרות בני ארץ ישראל באמריקה, בעריכת א"ר מלאכי, ניריורק תשי"י, עמ' 129-145.	ריבקינד, לתולדות
שמחה לוצאטו, מאמר על יהודי ויניציה, תירגם דן לאטס, ירושלים תשי"א.	שמחה לוצאטו

